

De mensen die mijn moeder was

Daan Stoffelsen

De mensen die mijn moeder was

Een zoektocht

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2026

Copyright © 2026 Daan Stoffelsen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Em. Querido's Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam. Ook tekst- en datamining van deze uitgave is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Voor de productie van de boeken van Querido wordt alleen gebruikgemaakt van duurzaam en verantwoord geproduceerd papier.

Omslag Roald Triebels
Omslagbeeld Stoffel Stoffelsen
Foto auteur Lionne Hietberg
Binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 214 7337 6 / NUR 320

www.querido.nl

www.daanstoffelsen.nl

Voor de geliefde, de dochter, de zoon

ter nagedachtenis aan Marie-José van de Weijer (1953-1998)

Ze kneep terug, tot haar vingers dezelfde hitte voelden. Hetzelfde verlies.

– Gustaaf Peek, *Armin*

Ik was op zoek geweest naar iets van een begin. Misschien vreemd om zoiets te verwachten van de tijd of van het leven: de kans om te beginnen, of om opnieuw te beginnen. Het enige wat ik behoefde te doen, tenminste, dat dacht ik, was een eenvoudige vraag beantwoorden: hoe vind ik het opnieuw uit, het verhaal, onze levens? Voorlopig waren het alleen zij en ik.

– Valeria Luiselli, *Begin midden einde* (vertaling Nicolette Hoekmeijer en Molly van Gelder)

We are, all of us, sudden travellers in the world, blind, passing each other, reaching out, missing, sometimes taking hold.

– Sarah Hall, *Sudden Traveller*

Inhoud

DE HOOFDPERSOON

- 1 'Ze brengt die foto's echt tot leven'. Het archief 13
- 2 'Mijn liefje wat wil je nog meer!' De laatste weken 21
- 3 'Mijn hart een moordkuil'. De geheimen 39

I DE GELIEFDE

- 4 'ik hou van je stoffeltje, even tussen haakjes'.
De grote liefde 53
- 5 'hans is te zwart-wit, ik ben daarentegen veel te
wendbaar'. Eerste verkering 74
- 6 'De klank, de passie, de taal'. Het jaar Italiaans 82
- 7 'Ik ben tamelijk conformistisch'. Het huwelijk 85
- 8 'Marie'. De baan 92
- 9 'Op wie? Op F.?' De minnaar 99
- 10 'Een bronchiërende MJ'. Intimiteit, initialen,
geheimtalen 106
- 11 'Onder zijn ogen een brief aan jou'. De affaire 116

II DE MOEDER

- 12 'Een zeer rozige stemming'. Zwanger en bevallen 129
- 13 'De tweede ging vanzelf'. Nog een zoon 140
- 14 'Groots besluit!' De tuinderij 144
- 15 'Als je haar eenmaal had, dan had je haar ook'.
De tweede baan 156
- 16 'Vertalen, ja, dat was haar plan'. De vertaler 164
- 17 'Gr IV Pa II Ab I'. Het derde kind 169
- 18 'B in tranen en ik chagrijnig. D. zeurt'. De logistiek 177

III DE PATIËNTE

- 19 '5 tatouage-puntjes'. De eerste diagnose 193
20 'Een Lemniskaattasje met wondvocht'. De taal
van ziekte 200
21 'Dat lijkt die ambtenaren leuk'. De tweede diagnose 212
22 'Vakantie, wat is dat ook weer'. De grote afleiding 224
23 'Bepaald bij het tijdelijke'. Het laatste jaar 235

IV DE DOCHTER

- 24 'Zo ontzettend gezond en lekker zag zij eruit'.
Jongste jaren 247
25 'Kom, we gaan zwemmen'. Wat we doen,
wie we zijn 257
26 'Alleen de naam al doet je t'ergste verwachten'.
De scholier 269
27 'Roomse deerne'. De schoondochter 285
28 'Onze onvergetelijke vader'. Franke 293

V HET VOORBEELD. GROTE STILTE

- 29 'Je bent echt haar oogappel'. Voornemens 307

Dank 319

De hoofdpersoon

I

‘Ze brengt die foto’s echt tot leven’

Het archief

Mijn moeder stierf vlak voor ik zeventien werd, meer dan vijftientig jaar geleden. Ik wil weten wie zij was. Inmiddels heb ik wel een idee, na jaren vragen stellen, verhalen beluisteren, agenda’s, brieven, fotoboeken lezen en bekijken. Maar het verhaal is nog niet af. Ik heb tientallen beginnetjes gemaakt, verspringend in de tijd, in levendige scènes, met grote woorden en obligate vragen. En misschien is dit wel wat ontbrak: het gesprek dat ik het allereerst had moeten voeren, met mijn broer Bas en mijn zus Tessa. Toen waren ze 15 en 7. Nu zijn we volwassen, al ongemakkelijk lang, met kinderen en serieuze banen. Nu zitten we herinneringen op te halen aan een keukentafel vol fotoboeken.

We zijn geslaagd, denk ik. We zijn weliswaar niet zoals onze ouders in het onderwijs beland, maar opgeleid als nieuwsgierige alfa’s zijn we opgeklommen uit de horeca en de onrustigste retailfuncties, we zijn leuke vaders van onze kinderen (en een geweldige tante). We hebben van Stoffel, onze vader, de wat bredere onderlip en de geprononceerde knieën, en de ogen van José, onze moeder. José was kleiner dan wij, we hebben de figuur van mijn vader geërfd. Vreemden herkennen mij in Amsterdam als de broer van mijn Utrechtse *Geschwester* (zo heet onze appgroep), de fysie-

ke overeenkomsten moeten groter zijn. Ik denk: mama ziet ons, ze is trots. Al weet ik dat dat niet kan. Het is fictie: mijn moeder in de plotselinge zonnestralen op de begraafplaats, in de momenten van diepe tevredenheid die groter lijken dan ikzelf. Iets om te geloven, boven op alles wat wel waar zou kunnen zijn, maar waarvan ik niets meer weet. Ik heb amper herinneringen aan mijn moeder; ik moet op zoek.

Het eerste gesprek van de zoektocht, in 2018, was met mijn vader, de man van José: Stoffel Stoffelsen. In Voorthuizen, dicht bij waar ik ben opgegroeid. In de gesprekken daarna zat zijn tweede echtgenote Anneke er vaak bij, die zich zijn verhalen soms nog beter herinnerde dan hijzelf. Zij is inmiddels ook overleden, zo lang duurt deze zoektocht al. Maar Stoffel, de laatste in een lange reeks van Stoffels en Gerrits, is er nog steeds. Mijn lange, knappe vader, een kop groter dan José, die altijd voor jonger werd aangezien. Nog steeds is zijn haar niet dun of grijs. Hoewel hij gebogener is gaan lopen, getekend door het leven en door zijn levensstijl – met nog altijd shag en rode Rizla, zo’n set is duurder dan dit boek –, ziet hij er nu uit als een gewone zeventiger. Hij was boerenzoon, docent, tuinder, decaan, echtgenoot. Hij kende mijn moeder het intiemst, zijn verhaal, in drie uur verteld, zal telkens opduiken in het hare.

Sinds dat eerste gesprek reisde ik het hele land af voor een rijk gezelschap, dat me dichterbij José bracht. Ze staan stuk voor stuk met haar op foto’s, en al waren ze nooit allemaal tegelijk op een kringverjaardag, bruiloft of uitvaart, het zijn gezamenlijk de mensen die ik ken die mijn moeder hebben gekend, om de titel van Arjen Lubach te lenen.

De broers en zussen van mijn ouders, de vrienden en vriendinnen, zeventigers, een enkele zestiger, een familie van getuigen. Ik sprak Josés oudere broer René (met zijn echtgenote Stanneke) en haar zus Gwen.

Ik zocht Stoffels zussen en broers op: Toos (met echtgenoot Ron) en Klaas (met echtgenote Tine), die allebei inmiddels overleden zijn, Maartje en Gert.

Ik mailde en sprak jeugdvriendinnen Carla en Annelies, en Cecile en Willy, Josés beste vriendin van respectievelijk eind jaren zeventig en de jaren negentig. En ik haalde verhalen op bij Stoffels vrienden sinds de jaren zeventig: Wim, Klaas (met echtgenote Ria), Jan Kees en Henk.

Ik ontmoette haar eerste vriendje Hans, en haar derde, F. Alleen die laatste ontbrak bij de feestjes, maar in dit boek is hij erbij, anoniem.

En nu spreek ik dus mijn broer en zus, de twee andere mensen voor wie José in de eerste plaats mama is. We bekijken vandaag ónze fotoboeken, van de jaren die we zelf meemaakten. We beginnen met '1991'. In dat gele fotoboek wordt Tessa's geboorte aangekondigd met ingeplakte echofoto's en papieren van de zwangerschap. In dit fotoboek is zij het kleine mensje om wie alles draait, maar de commentaren en de foto's zijn van onze moeder, José, Marie-José Christine Geraldine van de Weijer, 26 september 1953-3 juli 1998. Daar staat ze zelf, nog hoogzwanger, op een foto met flits genomen, flauw lachend, handen in haar zakken, in een groot paars shirt: 'nog één keer in vol ornaat op de foto. wat zal het worden, en wanneer?' Het is 27 januari, het is ijskoud en de voorgeschiedenis is gecompliceerd.

Pas later leg ik de foto naast de wat broeierige zwart-witfoto uit juli 1981, waarbij ze, zwanger van mij, schreef: 'Wat zal de toekomst brengen?!'

*

Ik kan haar toekomst van toen, de jaren met ons drieën, alleen maar reconstrueren.

Het archief, de getuigen, ze moeten iets vervangen. Tessa was heel jong, maar ook Bas en ik hebben amper herinneringen aan José. Ik heb geen beelden, een enkel woord, geen gevoel. Ik weet niet of ik vaak bij haar op schoot kroop. Ongetwijfeld, geen idee. En waarover onze gesprekken gingen toen zij al ziek was en ik een puber? Ik heb wel de overtuiging dat ze slim en lief was en een goede moeder was. Maar dat is mager, een beangstigend karige weerslag van een gedeeld verleden.

★

Ik kijk op van het fotoboek. Zijn de belangrijkste mensen uit mijn toekomst hier nu samen? Mijn neefje van twee, mijn eigen kinderen en de bak Duplo zijn in de woonkamer met S. Mijn hoogzwangere schoonzus Sanne zit bij ons in de keuken.

‘Dit is het hartje,’ zegt ze bij een grafiek in Tessa’s geboortefotoboek. Daarachter zijn namenlijsten voor het nieuwe kindje ingeplakt, gemaakt door Bas en mij met Toos en Esther, onze tante en nicht. Ook al overleden allebei. ‘Het is wel heel erg toezig,’ merk ik op. Ik kan Toos’ kakelende lach horen, haar heel eigen humor spat ervan af, talig en plat, met namen als Geert, Lubbert, Krelus.

‘Dat is geen naam,’ zegt Bas.

Maar ze hebben ook stripboekennamen (Wiske, Kuifje) opgeschreven, en namen van vriendjes van Bas.

Sanne: ‘Staat “Tessa” er überhaupt tussen?’

‘We kunnen hier nog niet echt uit kiezen,’ heeft José geschreven.

Dat is ironie, we besteden er geen aandacht aan. Die naam was er al langer, stel ik.

Sanne: ‘Misschien al wel vanaf jou?’

Ik zeg: ‘Ze waren geïnspireerd door de dochter van Roald Dahl, Tessa Dahl. Ik weet niet of die er toen al was.’

Bas: 'Ik dacht dat het *Tess of the d'Urbervilles* was, dat vond ik altijd zo zielig.'

Tessa: 'Dat zijn ook een beetje van die dingen waarvan je nooit weet wat papa ervan heeft verzonnen.'

Sanne, met een blik op mijn geruisloos lopende geluids-opnameapp: 'Hé, waarom loopt daar nou een wekker?'

★

Josés oudere zus Gwen is ongeveer even lang als José, maar iets breder. In gesprek is ze scherper en directer dan haar broer René en, vermoed ik, dan José geweest is. Frisse blik, een voorkeur voor ironie. Een geheugen dat soms aanvullend is op wat Stoffel en René inbrengen, en soms ermee botst. Ze mailt later: kwam Tessa niet uit Leni Saris' *Zoals de zeemeeuw vliegt...*? 'Volgens mij vertelde ze dat ooit. Ze heeft een aantal meisjesboeken jarenlang bewaard.'

Maar volgens Stoffel komt het echt van Thomas Hardy.

Het is geen detail: boeken waren belangrijk in Josés leven, en zijn dat in het mijne. Taal is meer dan een communicatiemiddel, het is spel en spelregels, het is mooi en streng. José zou nu een taalnazi genoemd worden, ze benoemde altijd het cliché in het woord 'gigantisch', zoals ik strijd tegen het gebruik van het woord 'episch' zonder Achilles, Penelope of Telemachos of 'tragisch' zonder Antigone, Oedipous of Orestes. Literatuur is een levensader, een kunstvorm die op zijn best de mens in essentie toont, in woorden vat wat je niet in de bronnen leest, of je niet kunt herinneren. Biografische boeken, ik las ze van onder anderen Mirjam van Hengel, Marja Pruis en Juliet Nicolson, geven raamwerken om eigen en andermans levens te begrijpen.

Waar begint het levensverhaal van José daadwerkelijk? Met welke feiten? Moet ik schetsen waar Josés ouders vandaan

kwamen? Dat zijn sterke verhalen van adoptie, oorlog en ambitie, maar kan ik er iets mee verklaren? Moet ik met de schaarse gegevens over haar eerste jaren beginnen? Haar puberale, met verliefdheden gevulde tienerdagboek? Haar eerste vriendje en direct daarop aansluitend het eerste jaar met Stoffel, mijn vader? De affaire? Het rommelige, overvolle jaar 1980, waarin een jonge, bevlogen docente maatschappijleer besluit dat ze een kind wil? Van haar eigen man? De overstap van het onderwijs naar een onzeker groente- en fruitbedrijf? Haar nieuwe stappen in het onderwijs, nu voor volwassenen, en parallel daaraan haar eerste vertalingen van kinderboeken? De jaren dat wijzelf peuters, kleuters, tieners werden, maar dat zij door de borstkanker, in 1991, 1994 en 1997 geconstateerd, heel veel naar het ziekenhuis moest? Of die laatste maanden, weken, waarin ze, fysiek een schim van zichzelf, geestelijk boven zichzelf uitsteeg, een Boeddha aan de Kapweg? En zie ik dan alle mensen die ze was, is dat bij elkaar dan haar verhaal?

De opsomming van vragen biedt allemaal ingangen naar wie zij was. Elke keuze, elke omstandigheid is een begin, toont een ander aspect van José. Ik ben nieuwsgierig naar haar persoon, maar ik probeer ook haar sporen in mezelf te traceren, of de mijne in haar.

Ze schreef korte, vaak ironische aantekeningen bij foto's en in brieven, en langere dagboekachtige notities in agenda's en fotoboeken, die haar doen oplichten op de pagina's. Ze kleuren dit Boek José, zoals de werktitel was, maar alles in *De mensen die mijn moeder was* begint bij mij. Alle schijnbare onverschilligheid in volgorde en enscenering, en alles wat ik ondanks alle bewijsstukken er nog bij verzin, is mijn eigen schuld. Dat is een vrijheid die José, hoop ik, aan mij gegund had.

★

Tessa: 'Moet je niet even toestemming vragen? Ik ben nu wel ineens heel zelfbewust.'

Bas: 'Nu zeg ik niets meer.'

Heel even heeft de opnameapp op mijn telefoon de aandacht afgeleid, maar dan herkent Tessa een foto. 'Hé, deze ken ik!'

Sanne: 'Tessa Dahl is uit 1957.'

Het is kort, maar ik voel hoe groot de afstand is. Want terwijl we samen foto's kijken, wil ik nog citeren, analyseren, gebruiken. Misbruik ik het moment? En verwacht ik niet te veel?

We bekijken de fotoboeken met nieuwe ogen, we zien dat de volgorde soms niet klopt, dat José hier al kaal is en daar haar haar nog heeft, maar we herkennen weinig. We waren in 1991 nog zo jong, en het is zo lang geleden.

José schrijft over de bevalling en kraamtijd. 'Tessa haar armpjes zijn nog wat kort: ze is steeds haar handjes kwijt.' Verderop, bij buitenfoto's: 'Stoffel is haast euforisch: een dochter én een echte winter!'

Tessa: 'Het lijkt wel echt of het een dagboek is voor haar.' En over het zo bijhouden van een fotoboek: 'Zo leuk om te doen eigenlijk.' Later appt ze: 'Ze brengt die foto's echt tot leven.'

José was geen structurele dagboekschrijver, maar ze kon wel bepaalde periodes heel gedetailleerd bijhouden. Juist de kraamperiodes, in 1981, toen ik geboren was, en veel ruimhartiger dan in 1983, het jaar van Bas. Het groene consultatieboekje geeft wel een goed beeld, zegt Bas. Sanne: 'Ik vind dat zij heel netjes alles bijhield, hoor.' Netjes als haar handschrift, en geestig en warm zoals haar opmerkingen.

De vroegste fase van haar handschrift vond ik in het dagboek, dat begint in september 1966. Dan zijn haar letters

nog groot, heel leesbaar, rond, maar af en toe wat slordig, passend bij de pathetische ernst van de puber. Naarmate ze ouder wordt, worden de letters kleiner en gelijkmatiger, nog ronder, af en toe wat cryptisch: de r, de n en de s delven nogal eens het onderspit. Ze schrijft veel met vulpen, aan elkaar, en steeds grappiger. Bij een van de eerste foto's van mij, in 1981 dus: 'Daantje heeft zijn handjes devoot gevouwen, terwijl zijn moeder hem glucose probeert te geven.' En bij een flitsfoto: 'Het baden is een feest voor Daantje, hij krijgt er rode lampjes van in zijn ogen.' José kijkt echt, en haar grapjes zijn oprecht en open. Net als die blik waarop de fotograaf – de laatste 25 jaar meestal Stoffel – haar regelmatig betrapt. Vol in de lens, alsof ze verrast is, maar wel met glimlach. Maar ze kijkt ook weleens weg, of weigert te lachen. Ze is niet eendimensioneel, ze is net een echt mens. Alleen haar handschrift verandert nooit meer.

2

‘Mijn liefje wat wil je nog meer!’

De laatste weken

Ik ben blij met mijn rijke leven,
maar verdrietig dat ik er niet mee door kan gaan.
Op 3 juli 1998 is overleden

Marie-José Christine Geraldine van de Weijer

geboren 26 september 1953

Nog kaler: ze was nog geen 45. Zo stond het op de kaart, zo staat het, maar dan met de data in cijfers, op de grafsteen. En dan? Ik twijfel aan mijn herinneringen en aan die van de anderen. Zoals de grafsteen van wit carraramarmer, grijs doo-aderd, met plekken die bijna zwart geworden zijn, en letters waaruit het oorspronkelijke bordeauxrood is gelect, zo zijn de woorden en beelden uit die jaren verweerd.

Versleten of niet echt ingebeiteld? Ik heb het idee dat het niet is blijven hangen, juist toen het ertoe deed. Alsof ik er niet echt was.

Toen onherroepelijk duidelijk werd dat José terminaal ziek was, in het voorjaar van 1998, was ik zestien. Ze wilde het me vertellen, ze heeft dat met ons alle drie gedaan, een-op-

een. Het was in de woonkamer, het was licht, een mooie lentedag. We zaten samen op de bank, een van IKEA met een donkerrode, bijna kerstige bekleding met diverse kleuren in driehoeken. Dat weet ik. Niet wat zij zei, wat ik zei, wel dit: dat ik pas brak tijdens dat gesprek toen ik me realiseerde dat mijn moeder niet mijn diploma-uitreiking, en nooit mijn kinderen zou meemaken. Ik betreurde niet het nu, maar onze toekomst. Het beeld dat ik had, van een baby in het gras op een zonovergoten dag, zou later samenvallen met een overbelichte babyfoto van mijn oudste kind.

En dat zonnige rijmt dan weer met hoe Tessa mij háár gesprek met José beschrijft, in full colour, met felgroen gras en een grote rododendronstruik, en 'die witte plastic ligstoel, met die turquoise-wit-blauwe kussens die we toen hadden'. Voor Tessa kwam het over als een ontspannen moment, waarop onze ouders spontaan besloten het te vertellen:

Mama liggend op de stoel, dat donkerblauwe mutsje op, blik op mij. Ze keek lief en een beetje bezorgd. Papa eraanst, zittend op de leuning van dezelfde ligstoel, arm los om haar heen. Blik op haar. [...] Misschien zat ik op het voeteneinde bij mama, die in deze versie van de herinnering inmiddels een beetje meer overeen is komen te zitten, dicht bij mij. In versie 2 sta ik aan de rand van het ligbed, tegenover hen. Zittend en staand voelen allebei als hoe het was. Ik kies versie 1. Ik weet niet meer zeker wie van de twee het vertelde. In mijn hoofd hoor ik mama's stem: 'Ik word niet meer beter.' Waarop ik boos en in tranen vroeg waarom ze dan niet naar de dokter waren gegaan. Wat ze daarvoor zei, ben ik kwijt.

Nu een herinnering van mijzelf, een paar weken later. Ik weet dat mijn vader me wekte, op die vroege vrijdagochtend 3 juli. Dat ze daar lag, gelig wit, glanzend. Dat ik haar niet durfde aan te raken. Dat ik nog steeds niet begrijp waarom

niet. Dat dinsdag 7 juli een stralende dag was, met een afscheid in onze van witte rozen vergeven tuin. Niet hoe de rit naar de begraafplaats was, de route die ik jaren daarvoor zelf dagelijks naar school had gefietst. Die kan ik uitteken, de brede plattelandsweg, tussen weilanden en bossen die slechts decor waren, ik heb er daarvoor en daarna nooit gewandeld. Ik herinner me die rit niet. Wel dat de kist zwaar was, vooral omdat de dragers, de zonen, broers en zwagers, flink van lichaamslengte verschilden. Het fysieke ongemak onder de hoge loofbomen van de begraafplaats, dat ik vooral wenste dat het klaar was, veeleer dan dat dit afscheid nog gerekt kon worden. Dat het condoleren in de donkere, kale ruimte van de begrafenisonderneming plaatsvond, te lang, te somber.

★

7 juli was, als ik de historische weergegevens moet geloven, geen prachtige dag. Het werd niet warmer dan 13,3 graden Celsius, de zon scheen nog geen zes uur.

★

In april 2019 schreef ik een essay voor de Jan Hanlo Essayprijsbijlage van *De Groene Amsterdammer*. Het ging over Hanlo, over de liefde, over de grote lijstster en mijn moeder, op wie ik stuitte in mijn zoektocht naar de dichter. De afwezigheid van José raakt, op de gevoeligste momenten, alles aan: niet alleen mijn vader, die op slechte dagen de leegte zelf leek, maar ook mijn vriendin, onze kinderen, hele boekenkasten. Ik kom mezelf in boeken tegen, en nu mijn moeder. Of eigenlijk: het missen van mijn moeder.

Kort nadat het *Groene*-stuk verscheen, werd ik gebeld door Jan Kees Vonhof. Het was een eigenaardige ervaring, want tot dan toe was elk onderdeel van het onderzoek op

mijn initiatief. Voor het eerst kwam het verhaal mijn kant op. Ik kende zijn naam, ik kende zijn rol: hij was de predikant die sprak op Josés uitvaart, die toch eerder humanistisch dan religieus te noemen was. Meer wist ik niet. Maar hij had mijn essay gelezen en vertelde me dat hij nog brieven van haar had. Hij stuurde me de scans even later door. 'Nogmaals gezegd en nu geschreven: ik vond haar een bijzondere vrouw en ik ben blij dat ik haar gekend heb,' vermeldde hij erbij.

Het zijn drie brieven, van 24 februari, 18 en 25 juni 1998. In de eerste, met zeven zinnen in rode vulpen, schrijft José aan Jan Kees: 'Zo spoedig mogelijk contact opnemen had ik beloofd. Helaas, kuur 4 viel tegen. [...] Mocht het meevallen, bel ik je. Zo niet, zal ik waarschijnlijk het hele programma van 6 kuren afwerken voor ik je bel.' Gebroken beloftes en chemokuren: Josés woorden, hoe licht geformuleerd ook, komen me stuk voor stuk tragisch voor, simpelweg door de datering.

18 juni, twee velletjes in balpen: 'Stoffel en ik denken met veel plezier terug aan ons gesprek van enkele weken [geleden]. Het was heel verhelderend.'

De brief van 25 juni is de laatste die ik van haar heb.

★

Het voelt als vals spel, het is een fotokopiegeheugen, dit terugvallen op brieven en foto's om me een beeld te vormen van iemand die me zo na staat. De vraag achter de vraag naar wie José was, is die waarom ik dat zelf niet weet. Is het mijn haperende geheugen? Onze kinderen zijn gezegend met S., die alle cruciale momenten terug kan halen, en zelfs nog dingen weet van voor haar vierde. Ikzelf leefde, lang voor dat hip werd, in het nu, en er bleef weinig hangen.

Er zijn momenten en plekken die ik voor me zie zon-

der foto's. Een klimboom achter op de tuinderij van mijn ouders, de spoorwegovergang in Ede die ik met mijn beste vriend 'The Boxer' zingend overstak, de lange zomers Tour de France kijken op de bank bij mijn grootouders. Zelfs de spannende vliering boven mijn slaapkamer komt nog terug in mijn dromen. Maar niet de keuken en de woonkamer, het terras, de plekken waar mijn moeder was. Niet mijn moeder zelf.

*

Er is iets met de Boeddhafoto's van juni 1998, in het laatste fotoboek. Het is een reeks waarop José, moe en sterk vermagerd door de levensverlengende chemokuur, maar met millimeters nieuw, grijs haar, poseert met Stoffel in de tuin. Voor ons huis, in de winter van 1984/1985 gebouwd, een praktisch ingedeeld pand van bruine baksteen bij de tuinderij, hadden ze ruime borders en gras aangelegd, een inmiddels manshoge heg tussen tuin en sloot. Geluids dicht was die niet, en op de rechte Kapweg, genoemd naar de voorouderlijke boerderij de Kap, kon je makkelijk de maximumsnelheid (80) overschrijden, maar voor wie zijn oren dicht hield, was het een paradijs.

Op de foto's, gemaakt door en met Josés oudere zus Gwen en Stoffel, zit ze op die ligstoel en heeft ze een warme, bijna gelukzalige lach, een gebruind gezicht, grote ogen. Je ziet een wit streepje waar het zuurstofslangetje achter haar linkeroor naar haar neus gaat. Hoe ze recht in de lens kijkt, hoe haar gezicht getekend is tot de lijnen van haar schedel: ze heeft veel ondergaan en beleefd, maar ze heeft haar eigen keuzes kunnen maken. Hoe ze Stoffel, even gebruind en moe maar gezond, aankijkt: ze is blij dat hij erbij was.

Twee pagina's verder in het fotoboek: graf 49, bedolven met bloemen. Namens ons, 'je mannen en je meisje', ligt er een boeket rode rozen, verder geen commentaar.